

## ДЕТЕРМІНАНТИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

**Емілія ГУЦАЛО (Кіровоград)**

*У статті висвітлюються процеси та механізми соціалізації молоді в умовах сучасних суспільних трансформацій, відстежуються психологічні феномени як на рівні окремих суб'єктів, так і великих груп студентства.*

*В статье раскрываются процессы и механизмы социализации молодежи в условиях современных общественных трансформаций, прослеживаются психологические феномены как на уровне отдельных субъектов так и больших групп студенчества.*

*Ключові слова: традиційні, інституційні, стилізовані, міжособистісні, рефлексивні механізми соціалізації; ідентифікація, соціальна фасилітація.*

Сучасний процес соціалізації молоді набуває ознак суспільної значущості. Проблему механізмів соціалізації досліджували В. Штерн, Е. Аронсон, Т. Уилсон, Р. Ейкерт, Г.М. Андреева, М.Й., Варій, В.В. Москаленко, А.С. Волович, Л.Ф. Бурлачук та ін. Дослідники звертали увагу на вплив соціальних передумов, суспільних змін на хід соціалізації особистості [1; 2; 3; 4; 5; 6; 8].

Трансформаційні процеси в суспільстві розглядалися з погляду об'єктивних змін у всіх сферах їх суб'єктивної інтерпретації, які відбуваються як у соціумі, так і на особистісному рівнях [6, 244].

Молодість – це не просто віковий період найбільших можливостей, але й час становлення реальної відповідальності за власні дії, вчинки, поведінку, час усвідомлення конкретних обов'язків перед суспільством, час нових відповідей на виклики життя. Результатом соціалізації, звісно, є людина, що поступово стає здатною долати некритичну оцінку дійсності, пропагандистські стереотипи, маніпуляції, консерватизм, суто споживацьку орієнтацію і т.ін.

Тому *мета статті* полягає в аналізі соціально-гуманітарного впливу суспільних зрушень, які відбуваються в Україні, особливого впливу інтелігенції на особливості соціалізації студентської молоді, формування соціально орієнтованого покоління українців.

Узагальнюючи зібраний нами матеріал (щоденник спостережень, інтерв'ю, бесіди, опитування, групові дискусії тощо), ми спробуємо окреслити особливості традиційних, інституціональних, стилізованих, міжособистісних, рефлексивних механізмів соціалізації. Нас також цікавила кореляція громадської думки, яку формує інтелігенція (професорсько-викладацький склад вузів, наставники, референтні лідери) та настрої студентської молоді, її оцінки власної готовності до активного здійснення суспільного життя в умовах сучасних суспільних процесів,

роздуми щодо подальшого розвитку країни, бачення свого місця в конструктивній громадській діяльності тощо.

Нагадаємо, що соціалізація – це процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду (знань, цінностей, соціальної компетентності), що дає йому змогу інтегруватися в суспільство і поводитися там адаптивно [3, 759].

Отже, почнемо з традиційного механізму соціалізації, який є початком засвоєння людиною соціального досвіду, норм та еталонів поведінки, поглядів родини або найближчого оточення. Як зазначали студенти, їх залучення до "суспільних рухів" починалося із "сімейних розмов на кухні", особливістю яких було те, що "яйця вчили курку". Іншими словами, заклопотані дорослі нерідко отримували суспільно важливу інформацію саме від своїх дітей, які вдома коментували висловлювання значимих дорослих (як правило, це провідні викладачі) щодо основних громадських подій країни, регіону, конкретної місцевості. Останнім часом і молоді люди, і їх наставники відзначають значну активізацію взаєморозуміння між ними на основі пошуку відповідей на непрості політико-психологічні питання.

Крім збагачення родинних стосунків за рахунок відвертих розмов щодо навколишніх подій, відбувається розширення "горизонтального" спілкування молоді з ровесниками, одночасно значно актуалізуються "вертикальні" комунікації. Традиційні механізми соціалізації доповнюються інституційними.

Студентська молодь чи не вперше відчула живий інтерес до себе з боку громадських організацій, клубів, професійних спільнот, засобів масової комунікації, які є однією з детермінант соціалізації. Референтні особи, носії громадської думки, журналісти, інші представники інтелігенції, сьогодні сміливіше демонструють власну незаангажованість, об'єктивніше висвітлюють події, створюють для молоді простір для роздумів. Раніше контакти такого рівня для більшості молодих людей були або недоступними, або непотрібними.

Інституціональний механізм соціалізації тісно переплітається з міжособистісним, який яскраво почав функціонувати у взаємодії молоді з референтними лідерами (речниками нових віянь та ідей), творчою інтелігенцією, зірками української естради та відомими спортсменами, ідентифікація з якими сприяє формуванню нових позитивних якостей молодих людей, соціально бажаних характеристик, громадянськості.

Студенти говорили, що вони, як і їхні кумири прагнуть свободи; що їм хочеться вийти за межі вузького кола родини, забути про особисті "трагедії" й побачити відкритими очима світ соціуму, справжню неприховану правду життя спільноти. Найбільш яскраве порівняння прозвучало з вуст однієї тендітної дівчини: "Нам набридло бути сірим

камінням на шляху нових течій у країні, ми молоді, а тому маємо бути причиною подій, а не їхніми німими свідками".

Молодь набуває вміння не лише оволодівати соціальним досвідом, суб'єктивно засвоювати його, а й змінювати власні позиції, орієнтації, настанови залежно від власного бачення суспільних стосунків. І вчать вони цьому, спостерігаючи моделі громадського, суспільного, політичного позиціонування інтелігенції.

Особливого напруження відчуває сьогодні система психологічної адаптації молодих, пристосування внутрішнього світу особистості до соціально-психологічних вимог середовища. Цей процес народжує нові соціальні рольові функції, їхнє збагачення та апробацію у громадській діяльності. Стан суспільної трансформації у країні спричиняє прискорення процесів соціальної адаптації молоді, допомагає їй оволодівати соціальними цінностями, соціальним досвідом, соціальними стосунками та діями. Молодіжні лідери-інтелігенти стають суб'єктами нових форм соціальної взаємодії.

Водночас мобілізації духовних сил вимагає наявність певного конфлікту між появою нових потреб особистісної самореалізації молодих у професійній і громадській діяльності та соціальними перепонами у вигляді старих нормативних правил (покоря владі, підпорядкування сильнішому, багатшому), що обмежує ці потенції. Значна частина студентства мріє продовжувати навчання та працевлаштовуватися, будувати кар'єру за межами України.

Отже під впливом соціальної трансформації відбуваються певні зміни в самій особистості. Дослідники стверджують, що в загальному розумінні тут можна говорити про підвищення тривожності, актуалізації специфічних захистів, тобто комплекс явищ, які іноді об'єднують терміном "соціальний невроз".

Завдання інтелігенції в цьому плані такі: по-перше, підтримка прогресивної соціально-психологічної адаптації молоді, коли досягається єдність цілей особистості та спільноти в умовах продовження суспільних трансформацій; по-друге, гальмування процесів регресивної соціально-психологічної адаптації, якій властиві формальне пристосування, груповий егоїзм, прихований негативізм, конформізм.

Здатність до введення рефлексивних механізмів соціалізації, до результативного внутрішнього діалогу – ще одне надбання у становленні громадянина. У своїй більшості молодь, з властивим їй максималізмом, не хоче бути лояльною маріонеткою і не лякається психологічних та фізичних випробувань.

Молодь набуває вмінь не лише сприймати соціальний досвід, суб'єктивно засвоювати його, але й змінювати власні позиції, орієнтації, настанови залежно від власного бачення суспільних стосунків.

Міркування кожної окремої особистості стали важливими, особливо ж, якщо вони відповідають суспільним настроям молодіжних угруповань.

Навколо серйозних, відповідальних лідерів починають формуватися "концентричні кола" однодумців: спочатку хаотичних, запальних, гамірливих та мрійливих, надалі – організованих, суворо стриманих, реалістичних. Завдяки впливу інтелігенції психологічне та громадянське дорослішання молодих людей відбувався прямо на очах, тому що створюється психологічно-соціальний фон дорослішання.

Наша молодь сьогодні набуває унікального суспільного досвіду, який стає невід'ємною частиною кожного. Можна стверджувати, що сам факт залучення молодої людини до значущих соціально-політичних подій значною мірою визначатиме своєрідність її подальшого життєвого шляху, перетворюючись на індивідуально-особистісний фактор соціалізації.

Як це не дивно, але екстремальні соціальні обставини формують особливу форму громадянської єдності молоді, хоча в періоди соціальних криз більш закономірним є стан аномії (відчуженість між людьми). Ми ж, навпаки, спостерігаємо явище соціальної фасилітації, коли виявлялася гуманна, милосердна, підтримувальна, стимулювальна поведінка людей один щодо одного. Саме інтелігенція сприяє формуванню цієї атмосфери під час соціальних зрушень, економічних криз та життєвих випробувань.

Це, безумовно, полегшує стратегію і тактику суспільних маневрів, підвищує психічну й фізичну стійкість та витривалість. Значно спрощуються в наш час процедури знайомства, зародження дружби та кохання. Формується молодіжна субкультура ідеологічної довіри, котра виявляє себе як "ефект ореола". Одне слово, стилізований механізм соціалізації працює тепер на повну потужність.

Поряд з активізацією процесів загальної соціалізації спостерігається й стимуляція професійної соціалізації, тобто усвідомлення студентами можливостей майбутньої діяльності як важливої ланки творення української історії через гуманістичний вплив на формування суспільне значущих якостей нащадків. Проте і тут наявні певні бар'єри щодо працевлаштування й подальшої самореалізації молодого запалу. Недарма Г.М. Андреева підкреслює, що неузгодженість соціальних змін складає сутність трансформаційних процесів суспільства [1, 250].

У сучасний період вияви соціальної активності молоді змінилися на такі групи соціальних позицій:

- самореалізації в громадському житті, соціальна лабільність ("Вступлю в політичну партію", "Очолю молодіжне крило або громадську організацію", "Буду працювати в комісіях на парламентських виборах та ін.);

- емоційно-комфортні ("Ми домоглися того, до чого прагнули", "Можна розслабитися й жити собі на втіху" та ін.);
- стабільності й згуртованості соціального середовища ("Треба подолати кризу", "Євро-2012 показало нашу гостинність і спроможність бути єдиною нацією", "Об'єднаймо Схід і Захід" та ін.);
- самокорекції та збереження психічного здоров'я, пошук персональної ідентичності ("Зроблю висновки на майбутнє", "Влада про нас все одно не потурбується, то ж не варто псувати нерви", "Здоров'я понад усе");
- соціальне аутсайдерство, втрачені соціальні орієнтири, ускладнення ситуації вибору, відсутність толерантності до невизначеності ("Мої наміри та плани не здійснилися", "Настали буденні й сірі часи", "Відчутти себе затребуваним можна лише в часи усіляких виборів", "Нічого з того, за що боролися, не змінюється").

Вважаємо, що молодь повинна мати рівні права і можливості для самореалізації. Важливо, щоб молоді українці усвідомлювали й практично відчували, що їхня країна є доброзичливою та гуманною до всіх, що влада дбає про добробут й майбутнє кожного, опікується слабкими, не заважає сильним і креативним. Пропагування цих ідей допоможе уникнути "психологічних глухих кутів" і відкриє вільний простір для сподівань та мрій, таких потрібних для розвою молодіжної ініціативи. Тут є багато роботи для інтелігенції.

Бажано надати молодим людям можливість досягти успіху та визнання у всіх громадських сферах діяльності. Самооцінка молодіжних лідерів має знаходити опору в соціальному просторі, оскільки блокування потреби в повазі породжує соціальну озлобленість, запускає механізм асоціалізації як пристосування до негативного досвіду.

Зробимо **висновки**. Сучасна трансформація суспільної системи в Україні сприяє прискоренню темпів соціальної динаміки, трансформації соціальних ідеалів і цінностей, особистісної змін та параметрів соціалізації, на які раніше витрачалися роки. Можна стверджувати, що завдяки соціально-політичним зрушенням відбувається поступове нарощування людських сил та можливостей, спрямованих на перетворювальну діяльність. Одночасно полярно "нарощуються" і негативні аспекти соціалізації. Тобто цей процес є контраверсійним, суперечливим.

Маємо ситуацію такої взаємодії із соціальним середовищем, коли цілеспрямоване, прогресивне й гуманістичне його перетворення сприятиме відповідним змінам у самому індивідумі, його психіці, світогляді та ін.

Головні надбання соціалізації молоді в сучасних умовах суспільних трансформацій – це перетворення особистості в самодостатній

соціальний організм з високим рівнем незалежності, самостійності, впевненості, ініціативності, незакомплексованості, прищепленим прагненням до самореалізації, свободи й справедливості. Збагачення особистісного арсеналу цими багатствами дає підстави сподіватися, що становлення громадянина Української держави є реальним процесом найближчого майбутнього.

Проте ще існують реальні застереження щодо втрати цих надбань ментального та духовного інсайту. Якщо ми бездумно знищимо гуманістичний сенс та моральний стрижень національних одкровень, ні на які оптимістичні перспективи сподіватися не варто, а іншого історичного шансу може й не бути. Це чітко усвідомлює інтелігенція, яка все голосніше заявляє про свою готовність докласти реальних зусиль заради прогресивного руху України до демократії.

#### БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андреева Г.М. Идентичность с социальной средой / Психология социальных ситуаций. – СПб.: Питер, 2003. – С. 248—256.
2. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. – СПб.: Питер, 2002. – 560 с.
3. Варій М. Й. Загальна психологія: Підручник / Для студ. психол. і педагог, спеціальностей. – 2-ге видан., випр. і доп. - К.: «Центр учбової літератури». - 2007. - 968 с.
4. Коваленко А.В., Корнев М.Н. Соціальна психологія.— 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Геопринт, 2006. – 393 с.
5. Майерс Д. Социальная психология. – СПб.: Питер, 1996. —688 с.
6. Москаленко В.В. Соціальна психологія. Підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.
7. Павлюк С. Особливості та динаміка сучасного процесу етнічної самоідентифікації українців: до питання теорії етносу // Слово і час. – 2002. – № 6. – С. 3—7.
8. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Уроки социальной психологии.- М.: Аспект-Пресс, 20000. – 429 с.
9. Соціологія: Навч. посіб. / За ред. СО. Макєєва. – К.: "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 1999. – 344 с.
10. Moscovici S. Theory and society in social psychology // The Context of Social Psychology / Ed. J. Israel, H. Taif el. – London: Acad.Press, 1972.

#### ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

**Гуцало Емілія Ун-Сунівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

*Коло наукових інтересів:* педагогічна психологія, соціальна та політична психологія, трансперсональна психологія.